

Elkezdik tisztelni, mondák születnek róla, s így életük részévé válik. Részesé lesz közösségüknek. Éltre kel.

Néha mégis megesik, hogy kevésnek bizonyul a habarcs. A lélek ilyenkor mégsem ölt egészen testet az anyagban, hanem csak szunnyad benne, mint alvó rügy a fán. Álmodik. Arról, hogy milyen lesz az, amikor egy másik műben talán majd valóban felébred.

Tallinn, 2017

BERECZKI URMAS ÉRTÉKKÖZVETÍTÉSE ÉSZTORSZÁGBAN

1. Bereczky Urmas sokoldalúsága

■ Sokoldalúságáért is tisztelhetjük Urmast.¹ Hiszen tudományt művel, közíró, magyarintézet-újraszervező, az *Észtország* útikönyv legfőbb szerkesztője („jégtörő” munka 1983-ból, pazar kötet 2007-ből). Ugyanakkor kétkezi alkotóművész, keramikus. Tudós magyar édesapjának, egyetemi oktató észt édesanyjának, egyetemi oktató s diplomata öccsének, segítő környezetének, észt keramikusművész feleségének s gyermekeiknek (no meg iskoláinak, szorgos tanárainak) köszönheti a bőséges útravalót, azt a bizonyos „hamuban sült pogácsát”.

Bereczki Urmas eddig is igyekezett fölhasználni az újabb lehetőségeket a műveltség, az ismeretek célba juttatására. Könnyen kezelhető (s a viszonylag olcsó) hordozón, CD-n adott közre fontos e-könyveket a magyar-észt kapcsolatokról, a kisebb népcsoportok és nyelvek sorsáról, valamint romantikus zeneszerző óriásunkról, Liszt Ferencről.²

2. Az észt írófejedelmről

■ A világháború után néhány év alatt a külföldi észt hatékony szervezőjévé, koronázatlan költő-írófejedelmévé lett Bernard Kangro³ költeményei a természetből („zöldek”) és a hagyományból, a vidéki, földműves életből táplálkoznak. Hajlékony verselő a szonettekől a szabad versekig.⁴

*Need mu mustad isaisad
mineviku rehetares,
olles väsimatult visad,
teevad löppemata tööd.*

*Az én fekete nagyapáim ók,
a múlt gabonaszárító csűrében,
s mivel fáradhatatlanul kitartók,
munkára űzi őket a vág.*

(Ajatu mälestus – Időtlen emlék)
Képes Géza fordítása

Találóan „kishitűen bizakodó” jelzővel illeti Bereczki Urmas a rangos észt alkotót, aki a rendszerváltás indulásakor még bizonytalan a sikerben, az Észtország lehetetlennek tűnő újrafüggetlenedésében:

Seisame täna kas tõesti
uute aegade eel?
Vahest vastse,
veelgi kõrgema valeda müüri
keegi me ümber laob?
(Lund, 1987. május 1.)

Vajon csakugyan új idők
előtt állunk most?
Vagy talán új,
az eddiginél magasabb hazugságfalat
húznak föl valakik körénk?

Kányádi Sándor fordítása

3. Háromgú alkotás a ma emberének

A) Költemények észtil és angolul, életrajz, könyvészet meg ráadásceमेगék

■ Jó kézbe venni: kis, négyzet alakú, gyengéden színezett borítójú, kívánatos könyvecske – egyúttal a CD és DVD tokja; benne Bereczki Urmas tényszerű előszava; Kangro fölvetései s bölcs mondásai: *Felhő szárnyán – Pilveveerel*; szeretetteljes visszaemlékezés: *Találkozások Kangróval – Kishitüen bizakodó*. Kicsiny kötet kínálja magát, egyszerre sűrít és részletez, általa Kangro ihletett költői világának újfajta megközelítését kapjuk.⁵

B) Nyelvenzégés, kakukkszó, krúgatás s titkos küldetés (CD)

■ Milyen az észtil nyelv hangzása? Kicsit távolabbról hallva mintha magyarul beszélnének, hiszen ugyanolyan a lüktetése (1. szótag: főhangsúly, 3. szótag: mellékhangsúly). Közelebről kellemesen hangzós, változatosan hullámzó, tagolt az észtil beszéd – a köznyelvi magyarnál kicsit zártabban ejtik a szavakat. (100 magánhangzójára 117 mássalhangzó jut, a magyarban: 141. Érdekes, hogy a szlovákban is az első szótagon nyugszik a főhangsúly – minden bizonnyal magyar hatásra.)

Urmas 1982-ben találkozott először Bernard Kangróval, aki Dániából titokban jutott át a svédországi Lundba. (A költőt már korábban segítette a Bereczki család: a megszállt Észtországból a kisebbik gyerek pelenkái között csempészték ki Kangro számára padláson rejtegetett kéziratot naplófüzetét.) Már 1987-ben több alkalommal sikerült rögzítenie a költő hangját, verseit.

A CD-n Kangro kissé rekedtes tenor hangján határozottan, pontosan szólaltatja meg mély gondolatisággal átítatott 33 költeményét. Versenként, kis szünet után Harriet Toompere, a tallinni Észt Drámaszínház kitűnő és közkedvelt színésznője visszhangozza áltba hajló hangján női érzelemmel, sejtetően vagy lelkesülten a Kangro-alkotásokat. Közben fülünket honi tengerparti szélzúgás, kakukkszó, hattyúének, darukrúgatás gyönyörködteti.

C) Észt táj – magyar, észtil ecsettel. (Dettre Gábor: Kesksuветants – Tánc, nyár derekán)

■ A mozgókönyv – vagyis Dettre Gábor filmtanulmány-füzére (-etűdjei) – önálló műalkotás. Urmas érdeme a tervezett és szervezett csapatmunka, az összekovácsolódott közösség. A kiváló szakemberek és lelkes műkedvelők egyaránt a nekik illő szerepet tölthetik be – az „érdek nélkül tetszik” jegyében. (A DVD-nél lehet választani az észtil vagy angol feliratozás között.) Különlegesség, hogy tetten érhetjük a filmalkotás folyamatát. Műhelytitkokat tudunk meg a barátokká lett Dettre Gábor rendező és Bereczki Urmas munkálatvezető levélbeszélgetéséből (*Válogatott e-levelek Bereczki Urmas és Dettre Gábor levélváltásából Tallinn és Brüsszel között*): versekről, ruhákról, Kangro világnézetéről, jelenetekről, ezer másról.

A 33 költemény ugyanúgy kétszeresen hangzik el (szerző és Harriet Toompere) a megszakítás nélküli jelenetek alatt. A zúgó-csendes tenger, észt tanya (falu), Szent Iván-éji mulatság hintával és a népviseletes tánc szinte északra röpít bennünket. De az öröm mellett ott a „lehangolás” is:

*Mida rohkem pähe tõuseb viin,
seda kaugemale sind viin. ...
Nende all su enda ekslev vaim
on kui kohtlane kaim,
kes enesest välja ei leia ust.*

*Fejembe száll a pálinka,
viszlek annál távolabbra, ...
Lelked alatta tévelyeg,
mint matató együgyűiek,
ajtot magukból nem találva.*

(Keksuuetants – Tánc, nyár derekán)
Tandori Dezső fordítása

Majd az életigenlő, hálaadó záró költemény egyben a költő búcsúja is:

*Mida olen armastanud:
merevahtu, kollaseid puulehti,
tähepilgutust leebel augustiööl,
pika vihmapäeva madalat taevast,
niiskusest lõhnavat sammalt, ...*

*Szerettem a tenger tajtékját, a sárguló
tenger tajtékját, a sárguló lombokat,
augusztusi éjben a csillag pillogását,
hosszú, esős napok alacsony egét,
a nedvességtől illatozó mohát.*

(Mida olen armastanud – Szerettem a)
Kányádi Sándor fordítása

Kütyüvilágban élünk. Tanár és tanítvány szenved attól, hogy miképp lehet átadni-átvenni az értékeket. A figyelmet felkeltő és lekötő alkotások – íme, egy-egy vers bemutatása mozgóképes aláfestéssel – továbblendíthetik a megfáradt irodalomtanítást. Persze nemes tartalmúak és anyagúak előnyben.

4. Bernard Kangro „kirándulása” a Dunától Temesvárra

■ Az író-költő kései, életében utolsóként megjelent önéletrajzi írásában⁶ felötlő emlékeit, képzettársításait közli Claudio Magris (németül, magyarul is megjelent, elérhető) Duna-könyvének olvasása közben:

„Ma sehogy sem vagyok képes lecsúsztatni ezt a zöld könyvet az ágy széléről a padlóra, egy kis ‘kiutazást’, kitérőt eszközlök a régi és új budapesti barátokhoz. Egy szempillantás alatt itt áll a maga elevenségében Lauri Kettunen és *Árad a Tisza* (Tisza tulvii) című szerelmes regénye, megjelennek az észt és magyar barátok, de róluk nem ír Claudio Magris.

A könyvlapokon előtűnik Timișoara, a régi magyarországi Temesvár, most romániai város: a diktátort elsöprő fölkelés kiindulópontja. Mielőtt a Duna deltatorolatához közeledve becsuknád a könyvet, egy régi tartui egyetemista ének cseng füledben:

*A várban, neve Gradescu,
távolabb, mint Temesvár,
élt egy vén fejedelem, Bibesco,
szerbiai szürke hospodár...”*

Mészáros András fordítása

A tartui egyetemi diákszervezet, a Korporatsioon Fraternitas Estica ma is éneklő észtül ezt a német eredetű éneket (Josef Viktor von Scheffel szövege). Aki a nyelvicsaklító dalocskát ki tudja énekelni, tovább ihat... Tudományos igényről szó nincs, nyilvánvalóan nem szerb, hanem havasalföldi hoszpodár a főszereplő.⁷ Az izgalmas vagy nyomasztó történelmi pillanat (a véletlen?) termése az „ingyombingyom”-szerű diáknyelvtörő. Az észteket megkérdezhethetnénk, a Temesvár kiejtése is nehéznek bizonyul?

észtül:

*Lossis nimega Gradesko,
Kaugemal kui Temesvar,
Istus vahva vürst Bibesko,
Serbia hall hospodar...*

németül:

*Auf dem Schloße von Gradesco,
Hinterwärts von Temesvar,
Sass der tapfre Fürst Bibesco,
Serbiens greiser Hospodar...*

5. Elfogult befejezés

■ Érdeemes Észtországra (is) figyelünk. A 2017. január 1-i hivatalos számszaki adatok szerint az országban 883 707 fő (68%) az észt anyanyelvű észtek száma. (Érdekes, hogy 4000 észt anyanyelvű az orosz nemzetiséghez, 2000 meg a finnhez sorolja magát, továbbá 24 000 észt nem beszéli saját anyanyelvét.) Egyébként északi nyelvrokonaikkal már 1582–1586-ban közös uralkodónk volt Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király személyében (Livónia). Az észt műveltség, szellemi erő, teljesítmény iránti tiszteletből szerkesztettem egybe ezt kis ismertetőt – hozzágondolva a nyelvrokonságot is.⁸ (Természetesen nem tagadom törökségi szárlainkat, krónikáinkat, az Attila-hagyományt sem: szembeállítás helyett – összeegyeztetés.) Magyarbarátságukra csak két példát hozok föl: az észteknek, pontosabban az akkori észt vezetők közvetítésének köszönhetjükükük-, déd- vagy nagyapáink gyorsabb és biztonságos hazakerülését az orosz fogságból, a Nagy Hábóru után. S ne feledkezzünk el a lelkes észt középiskolásokról, egyetemistákról, akik 1956–1957-ben röpcéduláztak a magyar ügy mellett – „jutalmuk” a Gulág lett.

Mészáros András

■ JEGYZETEK

1. Az Észtországban született Bereczki Urmas (1957) történelem–orosz szakot végzett az ELTE-n 1981-ben, majd finn művelődéstörténelmi képzést szerzett, 1999-ben doktorált ugyanott; keramikus-tanulmányokat folytatott Firenzében és a Faenza Nemzetközi Kerámiainstítútnál; műfordító (Rein Saluri, Mari Saat, Jaan Kross, Lennart Meri, Maimu Berg, Jaan Undusk műveiből), tolmács és idegenvezető, művelődési diplomata (Helsinki–Tallinn). A Tallinni Magyar Intézet vezetője 16 éven át (két részletben), szabadfoglalkozású művész és közíró; 16 fontosabb közös és egyéni kerámiakiállítás szerepelt (Finnország, Észtország, Lettország, Magyarország, Szlovénia, Egyiptom, Dánia); 24 fontosabb közleménye/kiadványa jelent meg főként magyar és észt, valamint finn, angol, svéd nyelven; az Észtországi Művészek Szövetségének, valamint az Észtországi Keramikusok Szövetségének a tagja.

2. A három e-könyves lemez: *Eesti avastamine. Tekstikogumik varaste ungari-eesti kontaktide ajaloo juurde*. [Észtország felfedezése. Szöveggyűjtemény a korai magyar–észt kapcsolatok történetéhez]. Észt nyelven. Szerkesztette Bereczki Urmas. Fordító Reet Klettenberg. Balassi Instituudi Tallinna Ungari Instituut, 2014; *The Languages of Smaller Populations: Risks and Possibilities. Lectures from the Tallinn Conference, 16–17 March 2012* [A kisebb népességek nyelvei: kockázatok és lehetőségek. A 2012. március 16–17-i tallinni tanácskozás előadásai] Észt nyelven. Szerkesztette Bereczki Urmas. Balassi Instituudi Tallinna Ungari Instituut, 2015.

Lugemik Ferenc Lisztii elust ja isiksusest. [Olvasókönyv Liszt Ferenc életéről és személyiségéről] Észt nyelven. Szerkesztette Bereczki Urmas. Balassi Instituudi Tallinna Ungari Instituut, 2015.

3. Bernard Kangro (1910–1994) kimagasló észt költő, prózaíró, irodalomtörténész, drámaíró. Tartui egyetemi diák, majd oktató; az Arbudaj [= jövendőlk, varázslók] költői csoportosulás tagja; dramaturg a Vanemuine Színházban. 1944-ben a második szovjet megszállás elől a Balti-tengeren át Svédországba menekült. (Ekkor mintegy 70 ezer észt kénytelen elhagyni hazáját. Az otthon maradt vezető réteg meghalt vagy munkatáborba került. Az észtek teljes világháborús embervesztése 300 000 fő – az egymillió-százazerből.) Kangro páratlan irodalomszervezésbe kezdett: 43 éven át, az ország új-

rafüggetlenedéséig jelentette meg a *Tulimuld* (Irtásföld) külországi észt folyóiratot (eleinte 3000, a végén 900 példányban). Az általa alapított Észt Írók Szövetsége az 1980-as évek elejéig több eredeti irodalmat adott ki, mint a Szovjet megszállta Észtország. Kangro a költői nyelv megújítója: gazdag termése 20 verseskötet, 16 regény, elbeszéléskötet, drámák, továbbá egyéb írásművek.

4. Kangro verseiből két gyűjteménybe is fordítottak: tizenkét költeményt Tandori Dezső, négyet Csanádi Imre, kettőt Képes Géza (1975); illetve nyolcat Kányádi Sándor, négyet Segesdi Mónika. Költészetéről rövid ismertetőket találhatók in: *Észt költők*. Huszadik századi észt líra. Fordította Ágh István, Csanádi Imre és mások. Válogatta, az életrajzi jegyzeteket készítette és a szöveggondozást végezte Bereczki Gábor, Bereczkiné Mai Kiisk, Fehérvári Győző. Európa Könyvkiadó, Bp., 1975. 321–343.; *Harangok halk kondulása. Kellade hellus*. Huszadik századi észt líra. I–II. Válogatta, szerkesztette, az elő- és utószót írta, valamint az életrajzi jegyzeteket készítette Bereczki Gáborné Mai Kiisk. Minoritates Mundi – Literatura, szerkeszti Pusztay János. Bernard Kangro versei észtlül: I. kötet: 73–84. oldal. Munkásságáról: II. kötet, hátul: 17–18. oldal. Szombathely, 2000.

5. Kiadási adatok:

SEE SININE SIRJENDAV KAUGUS / AZ A KÉKEN RAGYOGÓ MESSZESÉG

Bernard Kangro ridade vahel tuhlates / Bernard Kangro sorai között kutatva

Kangro luulest inspireeritud raamat, joonistused, heliplaat ja film / Kangro költészete által ihletett könyv, rajzok, hanglemez és film.

Koostaja / Szerkesztette: Bereczki Urmas

Väljaandja / Kiadó: Kirjastus Lepalind

Vastutav väljaandja / Felelős kiadó: Bereczki Urmas

Ungari-eesi tõlked / Magyar-észt fordítás: Reet Klettenberg

Eesti-inglise tõlked / Észt-angol fordítás: Laura Neill

Keeletoimetaja / Nyelvi szerkesztő: Tiit Kokla

Fotod: Eesti Kirjandusmuuseum / Fényképek: Észt Irodalmi Múzeum

Illustratsioonid / Ceruzarajzok: Virge Jõekalda /

Kujundus: Loit Jõekalda / Borító- és kötetsterv: Loit Jõekalda

Trükkikoda / Nyomad: Folger Art

Tallinn, 2016 ISBN 978-9949-81-021-5

SEE SININE SIRJENDAV KAUGUS / AZ A KÉKEN RAGYOGÓ MESSZESÉG

Bernard Kangro luuletusi esitavad autor ja Harriet Toompere / Bernard Kangro verseit előadja a szerző és Harriet Toompere

Luuletuste originaalsalvestus Urmas Bereczki / A versek eredeti hangfelvétele: Bereczki Urmas

Studiosalvestus Margo Kõlar / Stúdiófelvétel: Margo Kõlar

Loodushelide salvestus Taavi Tulev, Toivo Tulev (luigelaul) / A természethangok rögzítése: Taavi Tulev, Toivo Tulev (hattyúének)

Montaaž ja helikujundus Taavi Tulev / Vágás, hangmérnöki munka: Taavi Tulev

Kujundus / Lemezterv: Loit Jõekalda

Plaadi on koostanud / A lemezt szerkesztette: Bereczki Urmas

ISBN 978-9949-81-022-2

KESKSUVETANTS / TÁNC, NYÁR DEREKÁN

Etüüdid Bernard Kangro luuletustele / Filmtanulmányok Bernard Kangro verseire

Režissöör, operaator és montaaži režissuur / Rendező, operatőr és vágó: Dettre Gábor

Produtsent ja loominguline nõustaja / Gyártásvezető és alkotói tanácsadó: Bereczki Urmas

Luuletusi esitavad / A verseket előadják: Bernard Kangro, Harriet Toompere

Muusika / Zene: Maarja Nuut, Mari Kalkun

Bernard Kangro luuletuste salvestus / Bernard Kangro verseinek hangfelvétele: Bereczki Urmas, 1987; Margo Kõlar, 2013–2015

Luuletuste helirežissöör / A versek hangfelvételének hangmérnöke: Taavi Tulev

Helidisain / Hangmérnök: Markus Andreas

Värvimääraraja / Színválasztás: Epp Kubu

Järeltõõtlus / Utómunkálatok: Pap Levente, Andri Allas

Ingliskeelsed subtiitrid / Angol nyelvű feliratozás: Laura Neill

Sponsorid / Támogatók: KULKA, BFM ISBN 978-9949-81-023-9

6. Bernard Kangro: *A tavaszi ökörfogatok munkák idején*. Önéletrajzi esszéfűzér. 1. Jégzajlás. Napút, 2001. június, 45–48. oldal. Eredeti cím és kiadási adatok: Bernard Kangro: *Härjanädalate aegu*. Tsükkel autobiograafilisi esseid. Kuldvillaku kirjastus, Lund, 1994. A vilghálón: http://www.napkut.hu/naput_2001/2001_05/045.htm Valamint: Claudio Magris: *Danubio*. 1986

7. Első forrás: <http://www.cfe.ee/> Az 1907-ben engedélyezett tartui egyetemi diákszervezet, a Korporatsioon Fraternitas Estica daloskönyvének egyik darabja. Honlapjukon németül is olvasható, de észtlül éneklük. Dallama német diákdal, szövege Josef Viktor von Scheffeltől ered.

A diákdal 2–3. észt versszaka:

Mida tegi vürst Bibesco,

Serbia hall hospodar,

Lossis nimega Gradesko,

Kaugemal kui Temesvar.

*Slivovitši jöi Bibesko,
Serbia hall hospodar,
Lossis nimega Gradesko,
Kuni purjus oli vaar.*

A diákdal 2–3. német versszaka:
*Sprich, was tat der Fürst Bibesco,
Serbiens greiser Hospodar.
Auf dem Schloße von Gradesco,
Hinterwärts von Temesvar?*

„Sliwowitz” drank Fürst Bibesco,
Serbiens greiser Hospodar.
Auf dem Schloße von Gradesco,
Bis er schwer betrunken war.

Második forrás: <http://mek.oszk.hu/08200/08285/html/01.htm>

Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból. Első kötet. Az 1859-i olasz háború korszaka. Budapest, az Athenaeum R. Társulat kiadása, 1880. Kossuth Alexandru Ioan Cuza bukaresti hospodárrá választásáról (1859) ír, s „Bibesco G. (herceg Brancovano)” néven említi az egyik hozzászólót. Mai helyesírással Gheorghe Bibescu (Brâncoveanu): Gheorghe Bibescunak, Havasalföld hospodárjának, fejedelmének (1843—1849) a fia. A család közvetlenül Constantin Brâncoveanu havasalföldi fejedelemtől származtatta magát.

8. *Az észti tulajdonnevek kiejtése.* A magyar–észti nyelvrokonságról. Összeállította: Mészáros András. Ellenőrizte: Tõnu Kalvet. Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány, Bicske.

